

**Науковій бібліотеці Вінницького національного
медичного університету ім. М. І. Пирогова – 100 років**

*Неліна Кравчук, директор Наукової бібліотеки
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова*

У статті висвітлено шлях розвитку бібліотеки від її становлення до сьогодення. На підставі спогадів колег описано професійний шлях особистостей, які стояли біля її витоків, та досягнення і відданість її керівників.

Сучасність стрімка, мінлива, цікава, часто непередбачувана та вабить незвіданістю. Щоденно невпинно мандруєш в майбутнє до нових успіхів, звершень, висот, перемог. А оглянешся назад – поринаєш в захоплюючу багаторічну історію. І вже, втративши відчуття часу, гортаєш сторінку за сторінкою, які заворюють своїми цінностями, досвідом і мимоволі зіставляєш важливі події із сучасними поглядами, надихаєшся досягненнями та переймаєшся труднощами і невдачами. Таке хвилююче відчуття охоплює колектив Наукової бібліотеки Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова напередодні свого 100-річного ювілею.

1919 р. – період розвитку фармацевтичної галузі у м. Вінниці, відбувається націоналізація аптек, виникає нагальна потреба в підготовці відповідних кадрів. У 1921 р. відкривається фармацевтичний технікум, який поклав початок розвитку сучасного університету. Саме в цей час розпочався шлях становлення бібліотеки. За допомогу у формуванні фондів велику вдячність висловлюємо бібліотекам Одеського, Київського медичних та Полтавського фармацевтичного інститутів, книги з їх штампами зберігаються до цього часу. Починаючи з 1934 р. фонд бібліотеки стрімко зростає. Лише протягом 5 років він збільшився майже на 56 тис. примірників.

Розвиток бібліотеки залежав від виважених дій, цілеспрямованості і відданості її працівників. На жаль, відомості про перших бібліотекарів не збереглися. Оцінено важливий внесок Сліпака Ісаака Лазаревича (народився 5.12.1913 р. в м. Ямпіль), який у 1938 р., після закінчення з відзнакою Харківського бібліотечного інституту, очолив бібліотеку. Повернувшись з фронту (брав участь в боях за визволення Берліна,

удостоєний медалями «За визволення Варшави», «За визволення Берліна»), протягом 1945–1965 рр. йому знову довірили керівництво бібліотекою. Лише у 1977 р. з посади старшого бібліотекаря Ісаак Лазаревич вийшов на заслужений відпочинок.

Інформація про діяльність бібліотеки до 1944 р. років не збереглася, так як під час війни навчальна база інституту та приміщення бібліотеки були зруйновані, документи знищені. Відомо, що понад 7 тис. найбільш цінних книг і підручників було вивезено до Німеччини. І все ж таки зусиллями працівників у фонді рідкісних книг збереглися окремі раритети відомих медиків, які були в числі перших засновників і організаторів Вінницького медичного інституту: професорів Я. К. Морейніса, М. С. Моргуліса, М. М. Болярського та інших лікарів і науковців з автографами, екслібрисами, особистими печатками тощо. Серед перлин фонду є прижиттєві видання І. М. Сеченова, М. І. Пирогова, Т. Більрота; рідкісні книги з медицини XVIII-XIX ст.: «Pharmacopoea Rossica» 1778 р., «Оцѣнка лѣкарствамъ. При томъ уставъ аптекарскій. Устав повивальнымъ бабкамъ. Устав о должной платѣ медицинскимъ чинамъ» 1789 р., Корнелій Цельс «De medicina» 1748 р. латинською мовою та інші цікаві стародруки.

В березні 1944 р., після звільнення Вінниці від німецьких загарбників, в неймовірно складних умовах розпочалося навчання в університеті та відновлення роботи бібліотеки. Не вистачало навчально-методичних і наукових видань, тож працівники змушені були розшивати підручники по розділах і сторінках, щоб задовольнити потреби більшої кількості студентів. Фонд бібліотеки масово поповнювався надходженнями літератури з інших бібліотек та навчальних закладів колишнього Радянського Союзу, які не зазнали окупації.

Відродження бібліотеки досягалося завдяки самовідданій праці перших бібліотекарів повоєнного періоду. В 1944-1945 рр. тимчасово виконувала обов'язки завідувачки Веселовська Валентина Арсенівна (народилася 1904 р. в м. Вінниця), яка працювала до 1970 р. Марія Петрівна Корніліч прийшла в колектив в 1946 р. і віддала улюбленій справі понад 30 років, до виходу на пенсію. За свою самовіддану працю вона була нагороджена медаллю «За трудову доблесть» та відзнакою «Ветеран труда». Незабутню пам'ять про себе залишила Самоненко Ніна Іванівна (народилася

1895 р. в м. Київ), яка працювала в бібліотеці протягом 1947–1963 рр. Вона була дуже освіченою людиною: закінчила Київську Міністерську гімназію, навчалася в Парижі, володіла шістьма іноземними мовами, була добре обізнана в галузі біології та медицини, працювала бібліографом-перекладачем в науково-дослідних інститутах цукрової промисловості та епідеміології і мікробіології м. Києва. Багатьом науковцям Вінницького медичного інституту вона допомагала захистити дисертації, перекладаючи значну кількість іноземних праць та працюючи в бібліотеках Києва, про що свідчать документи про відрядження, які зберігаються в архіві. Всі свої знання і натхнення Ніна Іванівна присвятила створенню предметного каталогу, в якому до цього часу є каталожні картки, написані її рукою.

Бібліотека була розташована в житловому будинку викладачів інституту та частково – в приміщенні навчального корпусу інституту. У 50-60 роки разом із розбудовою інституту зростала її важливість. У 1954 р. бібліотека остаточно переїхала в морфологічний корпус і розмістилася на першому поверсі, де і знаходилася 34 роки – до 1988 р.

Велика увага приділялася комплектуванню книжкового фонду. Закуповувалася профільна література в необхідній кількості. Зокрема, передплачувався повний випуск одного з найцінніших інформаційних видань того часу – реферативний журнал «Биология», «Медицинский реферативный журнал», велика кількість вітчизняних і зарубіжних видань німецькою, чеською, польською, французькою, англійською мовами, серед них Index Medicus, Current Ruserch, Excerpta Medica. Бібліотека отримувала обов'язковий платний примірник медичної літератури з Центрального бібліотечного колектора. Книжковий фонд постійно зростав. Якщо в 1951 р. уже налічувалося 70320 примірників, то до 1960 р. збільшився на 86 тис. примірників, а протягом 1961–1981 рр. надходження уже склали понад 280 тис. Створювалися алфавітний та систематичний каталоги на наявний фонд.

Штат бібліотеки налічував на ті часи 6 працівників, які обслуговували понад 2000 студентів та весь професорсько-викладацький склад. Працювати доводилося в неймовірно важких умовах: при наявності одного абонементу площею 30 кв. м студенти всіх курсів обслуговувались одночасно; всі підручники записувалися в

читацький формуляр і розписувалися книжкові формуляри; окремо велись індикатори на наукову літературу і підручники. Зазвичай, масова книговидача продовжувалася більше місяця. Всі зусилля були зосереджені лише на одному процесі роботи.

На початку 60-х років ректорат інституту зважив на завантаження працівників, тож до бібліотеки прийшли молоді спеціалісти із вищою бібліотечною освітою: після закінчення Ленінградського бібліотечного інституту ім. Н. К. Крупської були прийняті на роботу С. Г. Янковська, Л. В. Маєвська, після закінчення Харківського бібліотечного інституту (факультету з медичним ухилом) прийшла до бібліотеки С. М. Голубовська та ін. У 1965 р. справу Сліпака І. Л. продовжив Веретинський Василь Петрович, який був призначений завідувачем бібліотеки. У минулому військовий, він закінчив бібліотечний факультет Харківського бібліотечного інституту. В цей час значна увага приділялася забезпеченню навчально-методичною літературою нещодавно створеного педіатричного факультету, готувався “Календар знаменних дат”, помітно поживалася масова робота бібліотеки, тощо.

В серпні 1969 р. керівником бібліотеки була призначена Маєвська Ліна Василівна, яка працювала в бібліотеці з 1961 року, після закінчення Ленінградського бібліотечного інституту ім. Н.К. Крупської. Посаду завідувачки, а потім директорки Ліна Василівна займала 34 роки – до жовтня 2003 р.

Це був період розквіту бібліотеки, утвердження поваги серед керівництва та шанування серед студентської спільноти університету, визнання в Мінвузі УРСР. В 1972 р. бібліотека по оплаті праці мала IV категорію, а в 1996 р. уже була переведена на I категорію, оскільки виконувала функції обласного методичного центру.

Збільшився штат бібліотеки, значна увага приділялася підвищенню кваліфікації працівників бібліотеки, науковій організації праці. Надаючи важливе значення самостійній роботі студентів, у 1971-1972 рр. ректорат знайшов можливості відкрити читальні зали бібліотеки в морфологічному корпусі та в гуртожитках №1 та №3. В тісній співпраці з кафедрами інституту регулярно проводилися читацькі конференції та диспути. Розкриттю фонду сприяли книжкові виставки. На той час були замовлені і виготовлені 15 вітринних шаф, придбані друкарські машинки, які дали змогу

друкувати каталожні картки та бібліотечні документи. Велика увага приділялася довідково-бібліографічній роботі. До ювілею інституту було складено бібліографічний покажчик «Наукові праці викладачів Вінницького медичного інституту ім. М.І.Пирогова. 1934-1974 рр.». Станом на 1.01.1975 р. книжковий фонд нараховував майже 307 тис. примірників. На той час колектив вже налічував 22 працівники. Величезна робота проводилася щодо поновлення формулярів на весь фонд підручників, організації обслуговування студентів по курсах, приведення книжкового фонду у відповідність з каталогами. Все це дало можливість прискорити обслуговування читачів і полегшити умови праці бібліотекарів.

В 1976 р. бібліотеку було визначено регіональним методичним центром бібліотек вищих навчальних закладів Вінницької, Житомирської і Хмельницької областей на чолі із завідувачкою Л. В. Маєвською. В 1978 р. у зв'язку із збільшенням кількості вищих навчальних закладів у Вінниці, Наказом Мінвузу УРСР бібліотека була визначена обласним методичним центром вузівських бібліотек міста. Директор бібліотеки увійшла до складу Центральної науково-методичної бібліотечної комісії при Мінвузі УРСР та науково-методичної бібліотечної комісії при Вченій Раді Міносвіти України.

Всю свою діяльність бібліотека проводила в тісній співпраці з кафедрами інституту. Активну допомогу в роботі бібліотеки в той час надавала Бібліотечна Рада на чолі з проф. кафедри загальної хірургії А. П. Юріхіним, яка була створена в 1976 р. і налічувала 11 доцентів і викладачів. Колектив бібліотеки не стояв осторонь наукових заходів, які проводилися в інституті. Традиційними були «Дні інформації», заняття з правил пошуку літератури в каталогах і бібліографічних посібниках. Впроваджений безінвентарний облік багатопримірничої літератури значно зменшив обсяг роботи у відділі комплектування.

Знову відбулося розширення площі бібліотеки: виділені приміщення для абонементу навчальної літератури та читальної зали. Було відкрито філії бібліотеки у новоствореному факультеті підвищення кваліфікації лікарів в м. Хмельницькому та на підготовчому факультеті іноземних громадян, читальну залу в новозбудованому гуртожитку № 4. На допомогу самостійній роботі студентів бібліотечно-

бібліографічна орієнтація стала однією з важливих сторін діяльності бібліотеки. Для іноземних студентів бібліотека проводила вечори інтернаціональної дружби, організовувала книжкові виставки, присвячені різним країнам. Збільшення кількості читачів, ріст книжкового фонду, розширення бібліотечних послуг вимагало суттєвих зусиль з боку колективу: у 1983 р. уже налічувалося 46 працівників. Вперше вивчалися питання навантаження на бібліотекарів. Розгорнувся рух наставництва, проводилися засідання Ради наставників, впроваджувалися елементи наукової організації праці.

1988 рік був для колективу бібліотеки дуже напруженим – переїзд в нове приміщення із належними на той час умовами: окреме приміщення, зручні стелажі, дотримувалися температурні та гігієнічні норми. У структуру введено відділ масової роботи. В подальші 1990-ті роки розпочався період атоматизації бібліотечних процесів. Придбано новий на той час потужний комп'ютер. Розпочалося освоєння програми «IRBIS». Комплектування фонду проводилося в достатньому обсязі (щорічно надходило понад 20 тис. примірників). Книжковий фонд налічував понад 509 тис. примірників. В плані методичної роботи організовано “Школу методиста” для працівників бібліотек ВНЗ міста. Ректор університету В. М. Мороз остаточно вирішив питання про будівництво нового приміщення бібліотеки. З вересня 1995 р. в штат бібліотеки введено посаду заступника директора, яку займала Шпукал Леся Іванівна до 2003 року, а далі перейшла на посаду директора.

На базі бібліотеки було відкрито інформаційно-координаційний пункт Міжнародного освітньо-консультаційного центру «Освіта» Міжнародного фонду «Відродження», робота якого неодноразово висвітлювалася у пресі, на радіо. Сформовано сектор літератури іноземними мовами. Новою формою інформування читачів став бюлетень нових надходжень «Бібліокур'єр», який видається і до сьогодні. Вихованню естетичних та літературних смаків сприяли започатковані «Клуб любителів поезії» та «Клуб любителів художньої літератури». Відкриття нових факультетів вплинуло на зростання показників бібліотеки та збільшення фінансування на розширення багатопрофільності фонду.

Маєвська Л. В., пропрацювавши 33 роки і 9 місяців директором бібліотеки, залишила цю посаду і перейшла на посаду бібліотекаря І категорії. 31.10.2003 року директором бібліотеки призначено Шпукал Лесю Іванівну, а заступником директора – Кравчук Неліну Миколаївну.

Подальше впровадження в роботу бібліотеки нових інформаційних технологій внесло зміни в різні процеси бібліотечної діяльності, розширило її послуги, змінило характер діяльності. Новий виток роботи ознаменований тим, що у 2004 р. була започаткована Міжрегіональна корпоративна система медичних бібліотек, роль координаційного центру якого взяла на себе бібліотека ВНМУ. У 2016 р. вона була об'єднана із Корпоративною системою медичних бібліотек України під керівництвом Національної наукової медичної бібліотеки. Відбувся перехід бібліотеки на аналітико-синтетичну обробку періодичних видань за нововведеною міжнародною системою MeSH.

Основна увага акцентувалася на автоматизації бібліотечних процесів. Проводилася велика підготовча робота для переходу на електронну форму обслуговування користувачів бібліотеки, яке розпочалося з 2012 року. Значно розширилися можливості застосування інтернет-технологій у бібліотеці для працівників та читачів. Спектр бібліотечно-інформаційного сервісу став забезпечувати розроблений веб-сайт бібліотеки.

Завдяки удосконаленню матеріально-технічної бази значно урізноманітнилися видавнича діяльність бібліотеки. Започатковано серію «На допомогу бібліотечному фахівцю», продовжувалося видання інформаційних листків серії «Нові форми роботи в бібліотеках ВНЗ», рекомендаційних списків літератури «На допомогу освітнім програмам», біобібліографічних покажчиків серії «Вчені нашого університету». З метою підвищення рівня своєї діяльності бібліотека здійснювала науково-дослідницьку роботу. У 2011 році була завершена НДР «Створення інформаційно-освітнього середовища університетської бібліотеки як складової системи безперервної додипломної та післядипломної медичної освіти», в рамках якої розроблявся інноваційний план розвитку бібліотеки.

Університет в особі бібліотеки став партнером проєкту Асоціації «Інформаційно-Консорціум», завдяки чому науковці та студенти отримували можливість безоплатного онлайн-доступу до повнотекстових сайтів медичних журналів, надавався тестовий доступ до міжнародних електронних ресурсів.

Бібліотека ВНМУ як методичний центр методичного об'єднання бібліотек ЗВО м. Вінниці започаткувала «Школу професійної майстерності» у 2-х секціях: для молодих працівників та керівного складу.

Останнє 5-річчя для колективу бібліотеки було важким і переломним. У 2014 р. пішла з життя директорка бібліотеки Шпукал Леся Іванівна. Керівником бібліотеки Вченою радою університету була обрана Кравчук Неліна Миколаївна, а заступником призначена Мельник Майя Ігорівна. Колектив продовжував активно працювати, вносячи елементи новизни і творчості. Бібліотека орієнтувалася на інформаційні потреби, розширювала склад фонду новими видами документів, в т. ч. електронними. Запроваджені нові системи обслуговування користувачів: електронна доставка документів, електронне інформування кафедр, віртуальна довідка тощо.

Активно продовжувалося наповнення електронного каталогу: глибина пошуку книг наразі сягає до 1970 року і статей з періодичних видань – з 1998 року. Сьогодні загальний його обсяг складає майже 418 тис. бібліографічних записів з анотаціями та змістом, в т. ч. повнотекстові. Віддалений доступ на сайті бібліотеки дозволяє читачам працювати з інформаційним контентом бібліотеки цілодобово. Створено 14 баз даних, із яких 7 баз є складовими електронного каталогу та 7 службових. База даних рідкісних і цінних видань містить інформацію про книжкові маргіналії, приватні колекції видатних вчених, значна увага акцентована на краєзнавчому аспекті.

Важливу частину діяльності бібліотеки складали конструктивні рішення, пов'язані з будівництвом та ергономічністю нового приміщення. У 2017 р. відбулася довгоочікувана подія в житті бібліотеки – завершення будівництва нового приміщення загальною площею 3383 кв. м. та початок перевезення пів мільйонного фонду. Це був уже 3-й переїзд за 100-літню історію бібліотеки. Тож 2018 рік став роком кардинальних змін – робота бібліотеки по-новому. До послуг читачів 6

абонементів (навчальної, наукової, художньої літератури, літератури іноземними мовами, відділу інформаційно-бібліографічної роботи), 5 читальних залів на 320 посадкових місць, в т.ч. 2 кімнати для індивідуальних занять. Повна автоматизація всіх процесів, просторі читальні зали і абонементи сприяють комфортному обслуговуванню студентів та науковців. Повністю змінена структура бібліотеки і штатний розпис. Введено посаду заступника директора з інформаційних технологій, на яку призначена Шаповалова Вікторія Юріївна.

Важливим напрямком діяльності бібліотеки є інтеграція університетської науки у світовий інформаційний простір: координація роботи з питань наукометрії, підтримка інституційного репозиторію університету, надання дистанційного доступу до наукометричних баз, навчання науковців різним аспектам інформаційного пошуку та роботі зі світовими базами даних наукового цитування, тощо. Функціонування залу електронної інформації підвищило якість і рівень інформаційної культури молодих науковців, значно розширені інформаційно-пошукові можливості користувачів.

2020 р. для бібліотеки знаковий – за активну науково-дослідницьку, освітню і просвітницьку діяльність їй присвоєно статус Наукової, до якого бібліотека йшла довгий час, підтверджуючи свою значимість. Відтепер повна назва – Наукова бібліотека Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова.

Щорічне фінансування бібліотеки до 6 млн грн. сприяє ефективному забезпеченню користувачів сучасною навчальною і науковою літературою вітчизняних і зарубіжних видань, міжнародними базами даних, внаслідок чого щорічні надходження складають понад 12 тис. примірників. В останні роки значна увага приділяється комплектуванню фонду виданнями англійською мовою, в т. ч. зарубіжними. Загальний фонд становить 580 302 примірників видань в т. ч. цінний і рідкісний фонд – 3247 видань.

Одним із вагомих напрямків діяльності бібліотеки залишається науково-дослідна робота з вивчення історико-медичного краєзнавства: Вінницький медичний інститут в роки Другої світової війни; студенти, викладачі університету – жертви політичних репресій; фотоматеріали та відомості про пам'ятники, меморіальні дошки

видатним медикам та науковцям Вінниччини, видатним випускникам ВНМУ; славетні лікарі-випускники університету та ін.

Особливо активізувалася публікаційна діяльність. Значною подією 2020 р. стала перемога проєкту «Вінниця – місто послідовників М. І. Пирогова» в конкурсі Вінницької міської ради та видання однойменної науково-популярної монографії. Періодично видаються біобібліографічні покажчики, присвячені видатним особистостям університету, календарі знаменних і пам'ятних дат «Вінниччина медична» та «ВНМУ ім. М. І. Пирогова: ювілеї, події, дати», методичні рекомендації та ін.

Кардинально змінилася методична робота бібліотеки як методичного центру бібліотек ЗВО м. Вінниці. Використання можливостей сучасних онлайн-ресурсів та технологій сприяють впровадженню практичних форм навчання для підвищення фахових компетентностей. Особливої популярності набуває заснована Школа медійної грамотності. В рамках професійної співпраці видається дайджест «Бібліопростір».

Бібліотека є координатором організації дозвілля студентської молоді. Основні акценти ставляться на розвиток творчих здібностей та пізнавальних інтересів, підготовку творчо активних і соціально зрілих особистостей. Оскільки за 20-річну діяльність діапазон творчих напрацювань об'єднання «Літературна вежа» значно виріс, його переіменовано у творчу студію «Вежа». Популярним залишився «Клуб любителів художньої літератури».

Постійно розвиваються нові форми популяризації інформаційних ресурсів: електронні виставки, буктрейлери, лонгріди, інтерактивні виставки, відеоролики, плейкасти та ін. Поряд із літературно-музичними, тематичними вечорами організовуються інші формати: благодійні виставки-ярмарки, читання «Вільний мікрофон», конкурси читців, фотоконкурси, квартирники, майстер-класи, екскурсії, та ін.

Наразі університетська наукова бібліотека – це потужний інформаційний ресурс, де водночас поєднується освітня робота, наукові дискусії, творче спілкування та інтелектуальний відпочинок. Проте найбільшим визнанням є пам'ять і визнання її

користувачів. Щоразу до бібліотеки торують стежину вдячності науковці, які розпочинали свою діяльність при написанні дисертацій; студенти, які багато часу проводили в читальних залах; «вежівці», які довірливо ділилися з бібліотекарями своїми сокровенними думками...

100-річну діяльність неможливо описати на кількох сторінках, тож гідною пам'яттю є нарис «Наукова бібліотека Вінницького національного медичного університету: роки, події, здобутки». Перегорнувши останню сторінку славної дати, професійний колектив наукової бібліотеки уже готовий до нових звершень і нових перспектив.